

TÜRK DİLİNDE SÖZCÜK TÜRLERİ TASNİFİ SORUNU ÜZERİNE

Mustafa Levent YENER*

ÖZET

Sözcük türleri, Türk dilinde tartışmalı konulardan biridir. Günümüze kadar pek çok bilim adamı bu konu üzerinde durmuş ve farklı düşünceler ortaya koymuştur. Bu düşüncelerin bazıları Türkçenin doğal yapısı dikkate alınmadan İngilizce, Fransızca, Almanca gibi dillerin dilbilgisi anlayışına göre ortaya konmuş, bu da kesin ve sağlam bir sonuca varılmasını engellemiştir. Bir Altay dili olan Türkçenin Hint-Avrupa dil ailesine üye dillerin yapılarıyla açıklanması çok zor görünmektedir. Sözcük türleri sorunu Türkolojide olduğu gibi, Türk dili öğretiminde de tartışmalı bir konudur. Söz konusu bildirimizde Türkolojinin popüler bir konusu tekrar tartışmaya açılacak, bugüne kadar yapılan çalışmaların kısa bir özeti sunulduktan sonra Türkçenin kendi yapısından hareketle oluşturulan tasnif ilkelerinin ışığında bir tasnif önerisi getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sözcük Sınıfları, Ad, Eylem, Önad, Belirteç, İlgeç.

ON THE PROBLEM OF PART OF SPEECH IN TURKISH LANGUAGE

ABSTRACT

Word classification in Turkish language has been a bias for a long time. Up to date many scholar has studied on this problem and offered different solutions. Many of these solutions offered on this problem have been on the base of English, French and German languages which are the members of Indo-Germanic languages. In this paper we will offer a new classification with a new perspective which is based on inner structure of Turkish language belonging to Altaic languages.

Key Words: Part of Speech, Noun, Verb, Adjective, Adverb, Particle.

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, Bornova-İzmir, mlyener@gmail.com.

0. GİRİŞ

Sözcük türleri, Türkiye Türkçesi için tartışılan konulardan biridir. Birçok araştırmacı, sözcük türleri üzerinde çalışmış, çeşitli görüşler ortaya koymuştur; ancak bu görüşlerin pek çoğu Türkçenin doğal yapısı dikkate alınmadan, Almanca, Fransızca, İngilizce gibi dillerin dilbilgisi kurallarına göre ortaya konmuş, bu da sağlam sonuçlar elde edilmesini engellemiştir. Altay Dilleri ailesine üye Türkçenin dilbilgisi kurallarının Hint-Avrupa Dil Ailesine üye herhangi bir dilin yapısıyla açıklanması olanaksızdır. Sözcük yapımı ve dizimi bakımlarından oldukça farklı olan bu iki dil ailesinin dilbilgisi çalışmalarında birbirlerini açıklamakta yetersiz olacakları kesindir.

Biz, bu çalışmamızda sözcük türleri ve sınıflandırmaları hakkında bugüne kadar yapılan çalışmaların kısa bir özetini verecek ve belirlediğimiz birkaç noktadan hareketle sınıflandırmanın Türkçenin yapısına uyan/uymayan yönlerini gösterecek ve Altay Dilleri Ailesinin yapısına göre bir sınıflandırma önerisi sunacağız.

I. Günümüze Kadar Yapılmış Tasnif Denemeleri

Türkiye Türkçesi üzerine günümüzde yapılan dilbilgisi çalışmalarını değerlendiren Zeynep Korkmaz konu ile ilgili şunları ifade eder:

“Arap gramerinde konular başlıca isim, fiil ve harf olmak üzere üç ana bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler Osmanlı Türkçesi gramerlerine isim, fiil ve edat olarak aktarılmıştır. Edatlar, isimler ve fiiller gibi anlamlı değil, görevli sözler oldukları için Türkiye Türkçesi gramerlerinde de konuların bir bölümü edatlar kalıbı altında ele alınmış ve bu gruba giren konular kendi içlerinde “son çekim edatları” (gibi, için, kadar, göre, dolayı, sonra vb.), “bağlama edatları” (ve, ile, dahi, ya ... ya, hem ... hem, ne ... ne, vb.), “cümle başı edatları” (ama, ancak, fakat, lakin, yani vb.) ve “ünlem edatları” (arkadaş!, haydi!, hey, işte, hay hay vb.) gibi bir sınıflamadan geçirilmiştir. M. Ergin’in “Türk Dil Bilgisi” adlı gramerinde ve N. Hacıeminoğlu’nun “Türkçede Edatlar” başlıklı araştırmasında böyle bir sınıflandırma yer almıştır. Aynı durum daha başka gramer ve çalışmalarda da görülmektedir.

Bir kısım gramerlerimizde, Türkiye Türkçesinin dil malzemesi eski alışkanlıkla yine Arap grameri ile Fransız ve dolayısıyla batı gramerleri kalıplarına sokulmuş ve konuların sınıflandırılmasında bu yöntemle dayanılmıştır. 1921 yılında yayımlanmış olan J. Deny’nin grameri konuların ele alınış ve işleniş bakımından bir dönüm noktası oluşturur. Ancak, Deny, bu hacimli eserini Fransız üniversite öğrencilerine Türkçeyi öğretmek amacı ile yazdığından, eserde Fransız dilinin kalıpları egemendir. Sözcüklerin sınıflandırılması bakımından da Arap dilinin kalıplarına uyulmuştur.

Türkçenin bütünü üzerinde duran Danimarkalı Türkolog K. Grønbech ise, Türkçedeki bütün kelimeleri isim ve fiil olarak iki ana gruba ayırmıştır. Grønbech, konuya gramer öğelerinin kökeni açısından yaklaştığı için edat, zarf, zarf-fiil gibi gramer öğelerini de asıl yapıları açısından isim ya da fiil grubuna sokmuştur.

Türkiye Türkçesinin gramer konularını sınıflandırırken hem genel çizgileri ile türler hem de kelime sınıflarının gösterdiği farklı belirtiler üzerinde durmuş olan A. N. Kononov da ikili bir sınıflamayı benimsemiş görünür. Ancak, Kononov gramerinde de yöntem bakımından Rus dilinin etkisi göze çarpmaktadır.

Yerli gramer yazarlarının bir kısmı da konuları Türkçenin yapı ve işleyiş özelliklerine göre değerlendirerek doğrudan doğruya isim (veya ad), sıfat, zamir, zarf, fiil, edat, bağlaç ve ünlem olmak üzere sekiz söz sınıfına ayırmışlardır.

Konuların sınıflandırma ve adlandırılmalarında yer yer Fransız gramer kalıp ve terimlerinin etkisi de görülmektedir. Söz gelişi alt, üst, için, gibi, kadar, göre gibi, ad çekimi eklerinin yerlerini tutan geçici işlevdeki edatlar için, bazı araştırma ve gramerlerde, sınıflandırmaya koşut olarak son çekim edatları terimi kullanılmaktadır. Böyle bir ayırım ve adlandırma Türkçede bir ön çekim edatlarının da varlığını gerekli kılar. Oysa Türkçede; Alman, Fransız ve İngiliz dillerinde olduğu gibi preposition niteliğinde bir ön çekim edatı yoktur. Yalnız postposition karşılık ve görevinde adların sonuna eklenen edatlar vardır. O halde, hem sınıflandırma hem de terimlendirme açısından böyle bir adlandırma yanlıştır. Yalnızca edat kullanımını yeterlidir.”¹

Bir komisyon tarafından Türkçedeki sözcük türleri konusu üzerine hazırlanan eserde tasnif şu şekilde yapılmıştır. Eserde, öncelikle sözcükler, “ad soylular” ve “eylem soylular” olarak ikiye ayrılmış, daha sonra bunlar da kendi arasında tasnif edilmiştir. “sıfat”, “belirteç”, “adıl”, “ilgeç”, “bağlaç”, “ünlem” ad soylu sözcükler grubunda yer alırken, “eylem” ve “eylemsi”ler de eylem soylu sözcükler grubunda değerlendirilmiştir.²

II. Tasnif Denemesi

II.1. İtirazlar ve Bakış Açışı

Türk dilinde sözcüklerin dilbilgisel sınıfları sözcüğün sözcükle ilişkisinden doğar. Altay Dillerinin ve eklemeli dillerin tipik bir örneği olan Türkçede sözcüğün türü kolaylıkla belirlenememiş, bu konuda türlü düşünceler öne sürülmüştür. Genel kanı sözcüğün *sekiz*

¹ Zeynep Korkmaz. “Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Günümüzdeki Durumu”, V. Türk Kültürü Kongresi, Cilt I, 2005 (Dil), 17-21 Aralık 2002, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 11.

² Daha geniş bilgi için bk. Doğan Aksan. *Sözcük Türleri* (Neşe Atabay, İbrahim Kutluk, Sevgi Özel), Ankara 1983.

türünün olduğudur: Ad (isim), adıl (zamir), eylem (fiil), önad (sıfat), belirteç (zarf), ilgeç (edat), ünlem, bağlaç. Oysa bu sınıflandırma Türkçe için pek de sağlıklı değildir. Bizim itirazımız da bu noktada olacaktır; çünkü bildiğimizi şudur ki Eski Hint dil okulundan, Aristoteles ve Platon'dan beri sözcük türlerinin sınıflandırılması üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bunların arasında en yetkin sınıflandırmayı yapan Trakyalı Diyonisios'tur.³ Onun Yunanca üzerinde yaptığı bu sınıflandırma bugün Batı dilleri, hatta Türkçe için de geçerli sayılmaktadır. İşte yukarıdaki sınıflandırmanın kökeni budur. Bu sınıflandırma, Antik Yunan dili ve onun takipçisi olan Latin kökenli diller için geçerli olabilir; fakat bir Altay Dili olarak Türkçe için aynı sınıflandırma doğru olabilir mi? Bükümlü diller olan Yunanca ve Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça gibi dillerde yapılmış sözcük sınıflandırmaları, ki onlarda bile bu tartışmalar sürmektedir⁴, eklemeli bir dil olan Türkçeye aynen alınıp uygulanabilir mi? Bugüne kadar süren tartışmalar sanırım uygulanamayacağını göstermek için yeterli olmuştur.

Türkçede bir sözcüğün türünün ne olduğunu belirleyebilmek için çeşitli ölçütler konulmuştur. Genel olarak klasik dilbilgisinde bir adı niteleyen sözcüğün türüne önad (sıfat) denir. Şimdi aşağıdaki örneklerle bir bakalım:

TDK'nin yayınladığı Türkçe Sözlük'te **pek** sözcüğü "katı, sert" anlamıyla sıfat türünde gösterilmiştir.⁵ Ancak, aşağıdaki örneklerle bakıldığında **pek** sözcüğünün kullanımının her zaman sıfat tanımına uymadığı görülmektedir:

Örnekler

Yavaş atın tekmesi **pektir**.
Toplantı **pek** kalabalık değildi.
Pek yoruldun, biraz dinlen.
Pek güzel iş yaptık.
Pek iyi görünmüyorsun.

Kullanılışı

Ad.
Önad.
Belirteç.
Önadı belirten belirteç.
Belirteci belirten belirteç.

Aynı şekilde, bir başka örneğe de bakalım. Sözlükte, "sayı, nicelik, değer, güç, derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan, az karşıtı" anlamıyla kaydedilen **çok** sözcüğü de sıfat türünde değerlendirilmiştir.⁶

Örnekler

Çocukların **çoğu** hasta.

Kullanılışı

Ad.

³ Dionysios Thraks. Gramer Sanatı, Çev. Eyüp Çoraklı, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2006.

⁴ Uzun, Engin. Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar, İstanbul 2004, s.65-66

⁵ www.tdk.gov.tr.

⁶ Sözlükte **çok** sözcüğünün sıfat olarak kullanımı için şu örnek verilmiştir: "Bana matematik çok kolay geldi."- F. R. Atay. Hâlbuki burada sözcük, belirteç görevindeki **kolay** sözcüğünü derecelleyen bir belirteçtir. Bu durumda sözcüğün açıklamasıyla verilen örnek arasında bir tutarsızlık göze çarpmaktadır.

Bu yıl **çok** ürün var.

Çok çalıştık.

Ahmet, **çok** iyi bir insandır.

Çok fazla gezme.

Diğer bir örnek de **güzel** örneğidir. Bu sözcük de yapısında değişikliğe uğramadan farklı türlerde kullanılabilir:

Örnekler

Ben **güzel**i severim.

Bu **güzel** bir kitap.

Güzel konuşmuş.

Önad.

Belirteç.

Önadı belirten belirteç.

Belirteci belirten belirteç.

Kullanılışı

Ad.

Önad.

Belirteç.

Bu örnekler bakıldığında sözlüklerimizde önad olarak sınıflandırılan 'pek, çok ve güzel' sözcüklerinin şekil değiştirmeden tümce (cümle) içinde çeşitli sözcüklerle ilişkiye girerek, değişik görevler üstlendiği görülebilir. Peki, bu durumda 'pek, çok ve güzel' sözcüklerine tek başlarına önad diyebilmek, yani bu sözcüğü tür bakımından önad olarak sınıflandırmak mümkün müdür? Belki de Trakyalı Diyonisios'un, onu takip edenlerin ve diğer yabancı kökenli dilbilgisi yazarlarının dil yapılarına göre 'pek, çok ve güzel' sözcüklerini tek başlarına tür bakımından önad olarak sınıflandırmak mümkündür. Çünkü bu dillerin pek çoğunda bir sözcük sözlükbirimi (lexis) olarak önad ise başka bir türe geçmesi ya da daha açık bir şekilde söyleyecek olursak başka bir görevde kullanılması olanaksızdır. Aşağıda çeşitli dillerde **güzel** sözcüğünün farklı türlerde kullanımlarına bakalım. Öncelikle, **güzel** sözcüğünün Batı dillerinde önad olarak kullanımını örnekleyelim:

İng. It is a **good** book.

Alm. Es ist ein **gutes** Buch.

Fra. C'est un **bon** livre.

Şimdi de **güzel** sözcüğünün bazı Batı dillerinde belirteç olarak kullanılmasıyla ilgili örnekler bakalım:

İng. You speak English **well**.

Alm. Sie sprechen Englisch **gut**.

Fra. Vous parlez anglais **bien**.

İngilizcede **güzel** sözcüğünün belirteç olarak kullanılabilmesi için yapıcı değişim **well** olması gerekir. Bükümlü dillerin tipik özelliklerinden biridir. Almancaya baktığımızda, önad olarak kullanılan **gut** sözcüğü çekimde artikellere bağlı olarak yapı bakımından değişmekte; ama belirteç olarak kullanıldığında bir değişiklik göstermemektedir. Fransızcada ise, güzel sözcüğü ad olarak kullanılıncaya **beau**, önad olarak kullanıldığında **bon**, belirteç olarak kullanıldığında da **bien** biçimini almaktadır. Yani, sözcük görevinin değişmesi, sözcüğün de yapı bakımından değişmesine neden olmaktadır. Sözcüğün yapı bakımından değişmesi ise yeni bir sözcüğün oluşması anlamına gelir ki her yeni sözcük bir sözlükbirimidir.

Bu örneklere bakılarak, Türkçedeki sözlükbirimlerle İngilizce, Fransızca veya Almandaki sözlükbirimler karşılaştırılarak yapılacak bir sınıflandırmanın sağlıksız olduğu görülecektir; çünkü aynı sözcüğün ad, önad ya da belirteç olarak kullanımlarında dillerdeki söz-söz ilişkisi temel olarak değişmese de sözcüğün göreviyle birlikte yapısının da değiştiği görülür. Bu durumda bu dillerde önad, belirteç ve diğerleri birer tür olarak sınıflandırılabilirler; ancak Türkçede durum böyle midir? Hayır, hangi sözcüğü ele alırsak alalım ad, önad ya da belirteç olarak kullanımlarında yalnız söz-söz ilişkisi değişmekte yapıda herhangi bir değişiklik görülmemektedir. Yani bir sözcüğün önad, belirteç gibi kullanımlarında yeni bir sözcük üretilmemektedir. Bu durumda ad olarak kullanılan 'güzel' sözcüğünü, önad olarak kullanılan 'güzel' sözcüğünü ve belirteç olarak kullanılan 'güzel' sözcüğünü farklı sözlükbirimler olarak mı kabul etmeliyiz? Böyle bir düşünce hem öğrenenler hem öğretenler hem de bir dilin yapısını çözmeye çalışan biz Türkologlar için oldukça kafa karıştırıcı olacaktır.

Öyleyse bizim sözcük türlerini değerlendirmedeki ölçütümüz Türkçenin kendi iç yapısı olmalıdır. Bu iç yapıya uygun söz-söz ilişkileri ortaya çıkarılmalıdır. Bu ilişkiler bize sözcüğün sınıfını ve diğer sözcüklerle ilişkisinden doğacak görevini (fonksiyon, işlev) verecektir ki ancak bu şekilde sağlıklı bir sınıflandırma yapılabilir.

Ayrıca anlamlı ve anlamsız sözcükler olarak yapılan bir başka sınıflandırma da eksik, hatta hatalı sayılabilir. Sözcüğün tek başına sözlüksel anlamı düşünülürken bu tip bir sınıflandırma mantıklı gelebilir; ancak etraflıca düşünülürken bir dilin içinde anlamsız sözcük bulunamayacağı, anlamsız bir sözcüğün dilin içinde barınamayacağı rahatlıkla anlaşılabilir. Anlam, sözcüğün zihnimize yarattığı tasarım (resim) ve/veya çağrışımların birleşmesinden oluşan bir yapıdır. Kimi sözcüklerin tasarım ve çağrışımları ya da bunlardan herhangi biri tam olarak zihnimize oluşmayabilir. Bu durumda, sözcükler anlamsızdırlar diyebilir miyiz? Hayır, bu sözcükler artık tek başlarına anlamları unutulmuş ya da bulanıklaşmış sözcüklerdir, bir başka sözcükle ilişkilendiklerinde zihnimize bir tasarım ve çağrışıma ulaşırlar ki bu da onların anlamlarının netleşmesine neden olur. Hiç kimse bir sözcüğün tamamen anlamsız olduğunu ve dilde hâlâ barındığını iddia edemez. 'Gibi' sözcüğünü ele alalım. Birçoğumuz bu sözcüğün anlamsız olduğunu düşünmeden söyleyecektir, ama dili tarihî gelişimi içinde bilenlerimiz ve düşünenlerimiz bu sözcüğün Eski Türkçedeki **kip** "biçim, şekil" sözcüğünün bir türevi olduğunu rahatlıkla söyleyecektir.⁷ Peki, bu sözcüğü bugün anlamsız, ancak görevli bir sözcük yani ilgeç (edat)

⁷ Sir Gerard Clauson. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972, p. 686.

olarak sınıflandıranlar sözcüğün bir başka sözcükle ilişkiye girerek benzerlik (şekilce, boyutça vs.) anlamı kattığını hesaplamadan mı bu sözcüğe anlamsız demektedirler? Bunun böyle olmadığını aşağıdaki birkaç örnek açıkça göstermektedir:

Canavar **gibi** çocuk. (Canavara benzer şekilde davranan)

Canavar **gibi** çalışıyor. (Çok çalışıyor)

Bize arkadaş **gibi** davrandı. (Arkadaşa yaraşır şekilde)

Romanı okumuş **gibi** anlattı. (Okumuşçasına, okumuşa benzer)

Bu örneklerde '**gibi**' sözcüğünün kendisinden önce gelen sözcükle ilgi kurarak ilgeç olduğunu görüyoruz, yani klasik sınıflandırma yöntemine göre anlamsız sözcükler (!) Bir de şunlara bakalım:

Onun **gibisini** görmedim.

Onun **gibilerden** hayır gelmez.

Şimdi bu tümcelerdeki '**gibi**' sözcüğüne bakarak bu kullanışlarının anlamsız olduğu nasıl söylenebilir? Bir tümcede anlamsız bir sözcüğün ne işi olabilir? Burada açıkça 'eş, ve benzerleri' anlamı söz konusudur. Sözcüğün türü olarak bu iki örnek için, hâlâ ilgeç denilebilir mi? Hayır, tıpkı önadlar ve belirteçler gibi ilgeçler de ek almaz. Bu durumda bu iki örnekte 'gibi' sözcüğü 'ad' olarak kullanılmıştır.

Sözcük türleri sınıflandırılırken yapılacak ilk iş genel olarak dili tanımlamak, anlamak olmalıdır: "Dil, yapı taslağı olarak ortak merkezli dairelerden olma bir örgüte benzer. Her dilin merkezinde bir sistem vardır ki bu, dilin kuruluşu, modeli, düzeni ve bu modele göre dil öğelerinin dizilişi ve karşılıklı durumu demektir; bir dili ana dili gibi konuşanların "dil bilinci" ya da "dil duygusu" buna dayanır. Bu dilin değişmeyen esasıdır. Bunun dışında norm denilen bir bölüm vardır ki her ögenin değişme gücü sistemine dayanan ve bu değişme sınırlarını saptayan kuralların bütünüdür. Dilin kuruluşunda sözcükler, ana direkleri teşkil etmez."⁸

'Peç, peçi peçte peçlemiştir.' ya da 'Barukçı, urnağı erzinlikten vedirletti.' tümcelerine bakıldığında bunların anlamsız sözcüklerden oluşmaları da yukarıda söz ettiğimiz kuruluş, model ve örgütlenmeye sahip olduklarını ve bu kuruluş örgütlenme ve modelin Türkçeye ait olduğunu hemen herkes kabul edecektir. Ses bilgisi, kök, ek ve sözdizimi kuralları bakımından bu iki tümce açıkça Türkçedir. Öyleyse dilde sözcükleri değil; dizilişinden ortaya çıkan esaslar ele alınarak bir sonuca varılmalıdır.

Yukarıda itiraz ettiğimiz noktaları burada biraz açalım: "Türkçeyi diğer Avrupa dillerinden ayıran en esaslı fark bazı yapı özellikleriyle sözdizimidir. Bitişkenlik ve vokal uyumu ikinci planda kalır. Yapı yollarını ele aldığımızda ön ek, preverb (eylemin anlamını

⁸ A. Dilaçar. *Dil, Diller ve Dilcilik*, TDK Yayınları, Ankara 1968, s. 28.

renkleyen ön-ek) ve preformatif öge (kelime başına gelen yapı ya da çekim ögesi) gibi imkânların yokluğunu görürüz. **Ev kapısı** tipinde ad tamlaması, **güzel kapı** tipinde niteleme tamlaması, **gördüğüm kapı** tipinde ortaç tamlaması, **bu kapı** işaret tamlaması, **benim kapı** tipinde iyelik tamlaması birer tümleş olup edatlık nitelikleri yoktur. Avrupa dillerinde edatlık ön-ekler bulunduğu halde Türkçeye bu imkân verilmemiş başka yollar gösterilmiştir. (...) Türkçede, kavram sıralaması, düşünce zincirlemesi, buna göre cümle bölüklerinin yönü, ikincilden birincile, belirtenden belirtilene doğru olup, fiil de sona konur. Bu değişmeyen kavram-düşünce-anlatım sırası ve kalıbıdır. Belirtilen genellikle cümlede sınırlı bir yer tutar, belirten ögeler söylenmeden önce belirtme görevinde bulunan bütün ögeleri, bir düzene göre toplamak gerekir. Bu toparlama çok kere üst üste yığıldığı için, Türkçenin sözdizimi 'kompleksiftir'. Avrupa dillerindeki esas ve yön ise, bunun tam tersine olup belirtilen öne alınır, belirten ögeler de teferruat olarak onun sonuna zincirleme olarak bağlanır. Bu nedenle, bu çeşit sözdizimine 'akıcı' sözdizimi denir."⁹ Avrupa dillerinde ise ön ve son ekler yeni sözcükler ve tamlamalar yapılır. Bu nedenle bu ön ya da son ekler birer ilgeç gibi işlev görürler; ancak Türkçe' de yeni ifadeler için sözcüklerin dizimleri yeterlidir. Örneğin İngilizcede *inter* ön eki yeni sözcükler türetirken biz Türkçede aynı anlamı ad tamlamaları kurarak yaparız.

İng. I went to İstanbul ∞ to see my friend ∞ who had
ASLİ ÖGELER **İKİNCİL BELİRTİCİLER**

returned from America ∞ after studying medicine.

Tk. Amerika'da beş yıl tıp okuduktan sonra geri dönen
İKİNCİL BELİRTİCİLER

arkadaşımı görmek için İstanbul'a gittim¹⁰
ASLİ ÖGELER

Şimdi temel farkları bu şekilde ortaya konabilecek iki dil arasında birbirlerinden örneklemeler yapılarak yapılacak herhangi bir çalışmanın yeterli ve geçerli olmayacağı anlaşılabilir.

Genel olarak Türkolojide kullanılan klasik dilbilgisi yöntemleri dilin sistemine göre yazılmış dilbilgisidir ki kuruluş modelindeki ana ilkeleri ve yön gösterici ana yolları saptar, gizli kalmış özellikleri meydana çıkarır.

Bir dili, ana dili gibi konuşan konuşurların her zaman tümce biçiminde düşündükleri ve tümce biçiminde konuştukları ana bir ilke olarak kabul edilecek olursa 'düşünmeden şekle varmak' doğru yöntemdir: "Dilin dinamik halinde cümle esas olduğu için bir gramer kitabında ele alınacak ilk konu şüphesiz cümle konusudur; çünkü dilin birimi kelime fakat sözün birimi daima cümledir. Bir sözlükteki

⁹ A. Dilaçar. *Dil, Diller ve Dilcilik*, TDK Yayınları, Ankara 1968, s. 45-47.

¹⁰ A. Dilaçar. *Dil, Diller ve Dilcilik*, TDK Yayınları, Ankara 1968, s. 45-47.

kelimeler, bağımsız ve soyut olarak “dil”in, cümle içine girmiş kelimeler de “söz”ün malıdır. Kelimeler bağımsız olarak mantık kategorilerine göre de “söz bölükleri” denilen çeşitlere ayrılıp sınıflandırılabilir. Fakat bu kelimeler dinamik hale gelerek cümle içerisine girerlerse, artık statik ve soyutlanmış “sınıf” fikri silinerek, dinamiklik, karşılıklı bağıntı, görev ve anlatış psikolojisi fikirleri yer alır. Bu hale gelmiş olan kelimeler için artık “söz bölükleri” esastan daha ziyade “cümle bölükleri” esastı önem kazanır. İşte gramercilikte asıl güçlük bu “dil” ve “söz” ikiliğinden doğmaktadır.”¹¹

Basit birer örnek olarak şu ikisine bakalım:

**güzel kapı
ev kapısı**

Birçok dilci, elimizdeki, kabul edilmiş sınıflandırma sistemine göre birinci öbekteki ‘güzel’ sözcüğü için sıfat derken ikinci öbekteki sözcükler için “Ben bunlara ne diyeceğim?” diye soracaktır. Buradaki eksiklik Dilaçar’dan alıntıladığımız tespitinden kaynaklanan bir sorundur. Dilcilerimizin pek çoğunun bu noktada yaşadıkları sorun, sözcükleri tek tek ele alarak, onları dilin içindeki ‘değişmeyen kavram-düşünce-anlatım sırası ve kalıbı’ içerisinde düşünmeden, ‘dil’ ve ‘söz’ ayrımını yapmayıp sözcüklerin statik ve dinamik yapılar içinde oluşturdukları bağıntıları ve bu bağıntılara bağlı olarak üstlendikleri görevleri gözden kaçırmalarından kaynaklanmaktadır.

Hâlbuki bu kıstaslar göz önünde tutulduğunda bu sözcüklerin hepsinin “dil” içindeki statik sınıflarının ‘ad’ olduğu, “söz” içindeki dinamik görevlerinin ise kurdukları bağıntılara göre birinci öbekte sırasıyla “önad, tamlanan”, “tamlayan, tamlanan” oldukları açıkça ortadadır. Bu gibi bir mantık hem dilin yapısını incelemeye çalışan bizler hem de eğitimin çeşitli basamaklarındaki öğrenciler için daha anlaşılabilir olacaktır. Bu, kişinin gördüğü herhangi bir sözcüğü önad ya da belirteç olarak tanımlamadan önce, o sözcüğün bir sözlük malzemesi olarak sınıfını ve tümcenin içinde diğer sözcüklerle kurduğu ilişkiye bakarak görevini belirlemesi gerektiğini anlamasını sağlayacaktır.

Dilbilimsel bir birimi etiketlemenin iki yolu bulunmaktadır. Biri onu bir türe dâhil etmek, diğeri ona bir görev (fonksiyon, işlev) atfetmektir. Böylece, dilbilgisel bir birimi tanımlayabileceğimiz iki ilke ortaya çıkar: a. tür; b. görev.

II.2. Bir Tasnif Denemesi

Tüm bu söylediklerimizden sonra bizim önereceğimiz sınıflandırma sistemine geçelim. Öncelikle dilin ve sözcüğün tanımını yapmayı uygun görüyoruz.

Aristoteles “dil düşüncenin söze dönüştürülmesidir” der. Gerçekten de insanın evreni anlaması, onu “kategori” adı verilen belli

¹¹ A. Dilaçar. *Dil, Diller ve Dilcilik*, TDK Yayınları, Ankara 1968, s. 55.

kalıplara döküp algı ve anlağa geçirip birer kavram haline getirmesi, dili ve onun unsurlarını oluşturur. İşte evrendeki kavramların karşılıkları da 'sözcük'lerdir.^{12, 13}

Yine Aristoteles, evreni 'varlık' ve 'hareket'ten oluşan bir ikilik olarak tasarlar. İşte, 'varlıklar' 'ad', 'hareketler' 'eylem' olarak dilde karşılıklarını bulurlar.¹⁴ Bu durumda yukarıda verdiğimiz örneklere bakıldığında 'pek, çok, gibi, güzel, kapı' sözcüklerinin dâhil edilebilecekleri sınıfın 'ad' olduğu açıktır.

Dilbilimsel bir birimi etiketlemenin prensipte iki yolu olduğunu ve sözcüklerin dil içinde statik ve dinamik konumları bulunduğunu söylemiştik. Öyleyse, örneklerdeki sözcüklerin statik konumları, onların 'ad' olduğunu göstermektedir: "Adlar çeşitli alt bölümlere ayrılır. Bunlar içinde sayılar ve zamirler bazı şekil ve sentaks özellikleri gösterirler. Bunun sebebi, bunların mana bakımından da birbirlerinden ayırt edilememelerinde. Adlar bir mahiyet veya nesne ifade etmezler, manaları belirsiz bir çerçevededir ve ne isim ne de sıfat olarak tespit edilmişlerdir. (...) Sık sık bir vasıf gösterdiği için sıfat dediğimiz kelimeler, hiçbir zaman geriye kalan adlardan ayırt edilmezler; tek başına oldukları zaman diğer adlar gibi çekilirler. (...) O halde ad kavramı bizim dil kategorilerimizin çoğunu kapsayacak kadar çok yönlüdür. Bundan dolayı Türkçe bir ad, ne isim ne de sıfattır, aksine aynı zamanda her ikisidir de. Türkçe dil düşüncesinde bir ve aynı tasavvur olarak görünen şeyi, biz bazen şu, bazen öteki bakış açısından gözlüyoruz. Türk'ün tür olarak düşündüğünü, biz ya teklik yahut da çokluk olarak ifade ederiz; onun kavram olarak tasavvur ettiğini de ya nesne yahut da vasıf olarak bazen bir isim bazen de sıfatla çakışır. (...) Almancada bazen bir isim tekabül eden Türkçe bir adda, ilk sırada ne bir tekliği ne de bir çokluğu, aslında türü yahut kavramı düşünmek gerekir. Tersine bize sıfat gibi gelen bir addan da daima bir vasfı beklememek lazımdır. Bütün ağızlarda bizim sadece isim olarak mütalâa edebileceğimiz sıfatlara rastlanabilir. Çoğunlukla, insan bir kelimenin karşısında çaresiz kalır."¹⁵

Grønbech, burada bizim itirazlarımızı haklı çıkaracak düşüncelerini belirtmiştir. Eğer Türkçedeki sözcükleri Almancadaki, Fransızcadaki sınıflandırma ilkelerine göre değerlendirecek olursak çoğunlukla *bir kelimenin karşısında çaresiz kalacağımız* kesindir.

¹² Aristoteles. Poetika, Çev. İsmail Tunalı, 6. baskı, Remzi Yayınları, İstanbul 1995. s. 54-62

¹³ Ross, W. D. Aristoteles (Hayatı ve Eserleri, Mantık, Doğa Felsefesi, Biyoloji Psikoloji, Metafizik, Etik, Politika, Retorik ve Poetika, Çev. Prof. Dr. Ahmet Aslan, İzmir 1993. s. 27-33

¹⁴ Ross, W. D. Aristoteles (Hayatı ve Eserleri, Mantık, Doğa Felsefesi, Biyoloji Psikoloji, Metafizik, Etik, Politika, Retorik ve Poetika, Çev. Prof. Dr. Ahmet Aslan, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1993. s. 83-88

¹⁵ K. Grønbech. Türkçenin Yapısı, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara 2000, s. 22-23.

Oysa işlevsel dilbilgisine göre sözcüğü bir sınıfa dâhil edip ona bir işlev atfederek çaresizliğimizi çözebiliriz.

Türkçede sözcüğe işlev atfetmenin en geçerli ve kesin yolu sözcüğün sözcükle olan ilişkisini yani Türkçenin morfo-sentaktik yapısını çözümlenektir. Eklemeli bir dil olan Türkçede sözcüklerin anlam ve görev kazanmaları kendilerinden önceki ya da sonraki sözcüklerle kurdukları ilişkiye bağlıdır. Yani, Dilaçar'ın *dinamiklik, karşılıklı bağıntı, görev ve anlatış psikolojisi fikirleri* olarak ifade ettiği yapılar ortaya çıkar. Bu düşünceyle Grønbech'in yukarıda andığımız düşünceleri birleştirilecek olursa bir tür sınıflandırması değil, sözcük-sözcük ilişkisinden doğan bir görev ilişkisi ortaya koyulmalıdır. **Görev**; 'yapılacak, yapılan iş, işlev, fonksiyon' olarak basitçe tanımlanabilir.

Buradan yola çıkarak; sözcüğün türünün yanında bir de görevinden söz etmek doğru olacaktır.

Yukarıda verdiğimiz örneklere bakarak açıklamaya çalışalım:

PEK

Yavaş atın tekmesi **pektir**.

Toplantı **pek** kalabalık değildi.

Pek yoruldun, biraz dinlen.

Pek güzel iş yaptık.

Pek iyi görünmüyorsun.

ÇOK

Çocukların **çoğu** hasta.

Bu yıl **çok** ürün var.

Çok çalıştık.

Ahmet, **çok** iyi bir insandır.

Çok fazla gezme.

GÜZEL

Ben **güzeli** severim.

Bu **güzel** bir kitap.

Güzel konuşmuş.

Örneklerdeki sözcükleri tek tek, bağımsız ve statik olarak ele aldığımızda onların ya 'ad' ya da 'eylem' olduklarını görüyoruz.

Dinamik olarak, yani sözcük-sözcük ilişkisi içinde, *karşılıklı bağıntı, görev* olarak baktığımızda iki tip görev ortaya çıkacaktır. Biri yargı bildirme özelliği içinde, sözcüğün çekimli bir eylemle yani yüklemle ilişkisinden doğan 'tümcedeki görev', diğeri ise sözcüğün bir başka sözcükle ilişkisinden doğan 'dilsel görev'dir. Zaten sözcüğün tümcedeki görevi -sözcüğün özne, nesne, yer tamlayıcısı, belirteç tümleci, yüklem- tartışmasız olarak kabul görmüş bir konu ve hedefimiz sözcüğün sınıflandırılması konusunda düşüncelerimizi söylemek olduğundan bu başlığı geçiyoruz.

Konuya bu açıdan yaklaşıldığında Türkçede önad, belirteç, ilgeç, bağlaç ve ünlemden sözcük türleri olarak değil; sözcüğün

görevleri olarak söz edilebilir. Yani bir sözcüğün bir başka sözcükle ilişkileneşinden doğan bağıntılardan söz edilebilir. Örneklere bir bakalım:

TABLO 1

Tümce	Yavaş	atın	tekmesi	pektir.
Tür	AD	AD	AD	AD
Tümcedeki Görev	ÖZNE			YÜKLEM
Dilsel Görev	SIFAT	AD	AD	AD
	TAMLAYAN	TAMLANAN		

Örnek tümcemizdeki **pek** sözcüğü sözlüklerimizde önad olarak gösterilmektedir. Oysaki bir sözcüğün önad olabilmesi için bir 'ad' nitelmesi, addan önce gelmesi gerekmektedir. Ayrıca yapıca bakıldığında bir önadın çekim ya da yapım eki almaması yani yalın durumda bulunması gerekmektedir.

Oysa tümcemizdeki **pek** sözcüğü ek eylemin geniş zaman üçüncü tekil kişi ekini alarak tümcede yüklem görevine girmiştir.

TABLO 2

Tümce	Toplantı	pek	kalabalıktı.
Tür	AD	AD	AD
Tümcedeki Görev	ÖZNE	YÜKLEM	
Dilsel Görev	AD	SIFAT	AD

Örnek tümcemizdeki **pek** sözcüğü bir 'söz öbeği' oluşturmuştur. İşte 'dinamik' yapının ortaya çıkardığı bir söz-söz bağıntısı burada devreye girer ve sözcüğün dilsel görevi ortaya çıkar. Söz öbeğinde, en az iki sözcük anlamca ve yapıca birbirlerini tamamlayarak bir öbek oluşturur. Tek tek düşünüldüklerinde 'varlık'ın karşılığı olan bu sözcükler oluşturdukları dilsel mantık içinde ilk sözcük ikinci sözcüğü nicelik olarak tamamlamıştır. Dilde bir sözcüğün niteliğini ya da niceliğini gösteren sözcükler 'önad' görevini üstlenirler. **pek** sözcüğü işte burada **önad** olarak iş görmektedir.

TABLO 3

Tümce	Pek	yoruldun.
Tür	AD	EYLEM
Tümcedeki Görev	BELİRTEÇ TÜMLECİ	YÜKLEM
Dilsel Görev	BELİRTEÇ	EYLEM

Bu tümcede **pek** sözcüğünün ilişkilendiği sözcüğe dikkat edilirse bu sözcüğün tür olarak 'eylem' olduğu görülür. Dilde bir

eylemi niteleyen, onu benzerlerinden ayıran sözcüklere ‘belirteç’ adı verildiğini biliyoruz. Burada **pek** sözcüğünün önad olduğunu iddia etmeye devam etmek yanlış olacaktır; çünkü bir kez önad için kabul edilen tanımı sağlamamaktadır. Bu sözcüğü farklı bir **pek** sözcüğü olarak algılamak da imkânsız olduğundan bu sözcüğün kullanımından çıkan bir görev olarak ona ‘belirteç’ demek daha mantıklıdır.

TABLO 4

Tümce	Pek	güzel	iş	yaptık.
Tür	AD	AD	AD	EYLEM
Tümcedeki Görev	ÖZNE			YÜKLEM
Dilsel Görev	BELİRTEÇ	ÖNAD	AD	

Bu tümcede **pek** sözcüğü yine biçim ve yapı değiştirmeden başka sözcükle ilişkilendirilmiş yeni bir görev kazanmıştır. Dilin ‘statik’ unsuru olarak türü ‘ad’ olarak belirlenebilecekken ‘dinamik’ bir unsur olarak bir önadı dereceleme, onu benzerlerinden ayırma işi yaptığından belirteçlerin bir başka görevi olan önadı belirtme görevi kazanmıştır. Öyleyse, bu sözcüğün türü olarak değil, ‘önadı belirten belirteç’ olarak görevinden söz edebiliriz.

TABLO 5

Tümce	Pek	iyi	görünmüyorsun
Tür	AD	AD	EYLEM
Tümcedeki Görev	BELİRTEÇ		YÜKLEM
Dilsel Görev	BELİRTEÇ	BELİRTEÇ	AD

Bu tümcede yine **pek** sözcüğünü ele alırsak ‘görünmek’ eylemini belirten ‘iyi’ sözcüğüyle ilişkilendiği yani görevi ‘belirteç’ olarak görev yapan bir sözcükle bağıntı kurduğu görülür. **pek** sözcüğü burada belirteci dereceleyen bir sözcük olarak görev yapmaktadır. Bir belirteci belirterek onu benzerlerinden ayırma işi yaptığından bu sözcüğün görevi burada ‘belirteci belirten belirteç’ olarak adlandırılabilir.

TABLO 6

Tümce	Canavar	gibi	çocuktuk.
Tür	AD	AD	AD
Tümcedeki Görev	YÜKLEM		
Dilsel Görev	ÖNAD		AD
	İLGEÇ ÖBEĞİ		
	AD	İLGEÇ	AD

Bu tümceye baktığımızda tümcenin bir 'ilgeç tamlaması' ve 'ad'dan oluştuğunu söyleyebiliriz. 'canavar gibi' öbeği 'çocuk' adını nitelemiş ve önad görevini kazanmıştır. Ancak önad görevindeki öbeği yine kendi içinde açacak olursak 'canavar' sözcüğünün bir ad ve 'gibi' sözcüğünün kendisinden önceki sözcükle benzerlik ilişkisi kuran bir 'ilgeç' olduğunu görürüz. Burada 'gibi' sözcüğünün kazandığı görevin 'ilgeç' olduğunu söylemek gerekmektedir.

TABLO 7

Tümce	Canavar	gibi	çalışıyor.
Tür	AD	AD	EYLEM
Tümcedeki Görev	BELİRTEÇ		YÜKLEM
Dilsel Görev	İLGEÇ ÖBEĞİ		
	AD	İLGEÇ	

Bu tümceye baktığımızda tümcenin bir 'ilgeç tamlaması' ve bir 'eylem'den oluştuğunu söyleyebiliriz. 'canavar gibi' öbeği 'çalışmak' eylemini belirtmiş ve 'belirteç' görevini kazanmıştır. Ancak önad görevindeki öbeği yine kendi içinde açacak olursak 'canavar' sözcüğünün bir ad ve 'gibi' sözcüğünün kendisinden önceki sözcükle benzerlik ilişkisi kuran bir 'ilgeç' olduğunu görürüz. Burada **gibi** sözcüğünün kazandığı görev yine 'ilgeç'tir.

TABLO 8

Tümce	Onun	gibisini	görmedim.
Tür	AD	AD	EYLEM
Tümcedeki Görev	NESNE		YÜKLEM
Dilsel Görev	AD TAMLAMASI		
	TAMLAYAN	TAMLANAN	
	AD	ADIL	

Burada **gibi** sözcüğü kendisinden önceki sözcükle benzerlik ilgisi kurmak için değil; onu aitlik ilişkisi içerisinde tamamlamak yani 'ad tamlaması' kurmak görevini üstlenmiştir. Daha bilindik olarak şekilde ifade edecek olursak ad tamlamasında tamlanandır. Peki bizim 'ilgeçler ek almaz' bilgimize ne olacak? Yoksa buna da 'adlaşmış edat' mı diyeceğiz? Eğer bu sözcüğün temelde bir 'ad' olduğunu kabul edersek sözcüğün belirsizlik yoluyla bir kimseyi temsil ettiğini anlayabiliriz. Öyleyse sözcüğümüzün görevi 'adıl' olacaktır.

TABLO 9

Tümce	Onun	gibilerden	korkarım.
Tür	AD	AD	EYLEM

Tümcedeki Görev	YER TAMLAYICISI		YÜKLEM
Dilsel Görev	AD TAMLAMASI		
	TAMLAYAN	TAMLAYAN	
	AD	ADIL	

Bu tümcede de mantığımız farklı olmayacaktır. Yine yaygın olarak 'ilgeç' olarak sınıflandırılan 'gibi' sözcüğü hem çoğul hem de uzaklaşma durumu eki almıştır. Yine ilgeçlerin tanımına uymayan bir kullanımla karşı karşıyayız. Hem bir adın işini yapan hem de anlamca kişi ya da kişilerin yerine belirsizlik yoluyla geçen 'gibi' sözcüğü 'adıl' göreviyle kullanılmıştır.

Bu örnekler üzerine biz bir sınıflandırma önerisi sunalım:

Bizim sınıflandırmamızda sözcük tek başınayken ya 'ad' ya da 'eylem'dir. Yani Türkçede iki tür sözcük vardır. 'ad' ve 'eylem'.

Bugüne kadar yaygın bir biçimde tür olarak sınıflandırılmış adıl, önad, belirteç, ilgeç, bağlaç, ünlem tür değil; sözcüğün, dil içinde sözcük sözcük ilişkisinden edindiği 'dilsel görevleri'dir. Bu nedenle bu sözcükler 'sözcüğün dilsel görevi' başlığı altında değerlendirilmelidir.

III. SONUÇ

Sözcüğün Türü

Türk dillerinin ana sözcük sınıfları adlar ve eylemlerdir. Bu bölümlene ad ve eylem köklerinin sınıflandırılmasına benzemez. (...) önadlar morfolojik bakımdan adlardan ayırt edilemezler."¹⁶

Eğer hangi sözcük türlerini belirlemek isteyecek olursak, sözlükbirim sınıflarını ihtiyari şemalarına göre değil onların işlevlerine göre kurmak zorundayız. Çuvaşçada iki ana sözcük biçimi- sınıfı bulunmaktadır nominaller ya da ada benzeyenler ve verballer eyleme benzeyenler. Nominaller adın gösterdiği şekilde adları, nesnelerin, kişilerin, yerlerin somut ya da soyut maddelerin adlarını karşılarlar. (...) Çuvaşça bir substantifin ya da adın doğası herhangi bir Batı Avrupa dilininkinden farklıdır. Bu nedenle, Çuvaşça nominaller işlevlerine göre adın alt sınıflarına göre bölünebilirler: önadlar, belirteçler, adılar, sayılar vs. Bu sıfat olarak kullanılan bir nominalle özel bir ad olarak kullanılan bir nominal arasındaki farkın anlaşılamayacağı anlamına gelmektedir. Örneğin, nitelik (renk, boyut, biçim, durum, hal vb.) bildiren sözcükler Çuvaşçada ad olarak da önad olarak da kullanılabilirler."¹⁷

Yukarıda verilen bilgilere göre yabancı dillerle özellikle Hint-Avrupa dillerinin sözdizimi ve mantığına göre düşünen

¹⁶ Turkic Language, Edited by Lars Johanson and Éva Á. Csató, Routledge 1998, 38-43.

¹⁷ Krueger, John R. Chuvash Manual (Introduction, Grammar, Reader and Vocabulary), Indiana University Publications Uralic and Altaic Series Vol. 7, Indiana 1961, s. 90-91

Türkologlarına göre Türk dillerinde iki ana sözcük sınıfı vardır. Biz bu iki sınıfın sözcüğün türü olarak adlandırmayı teklif ediyoruz.

Tür sözcüğü 'Güncel Türkçe Sözlük'te şöyle tanımlanmaktadır: 'Çeşit, cins; ortak özellikleri olan bireylerin tamamı, cinslerin ayrıldığı bölüm; kendi içinde bir birim olan ve üzerinde cins kavramının bulunduğu mantıksal kavram.'¹⁸ Eğer biz sözcükleri sınıflandırmak istersek onların en ortak özellikleri gösterdikleri taşıdıkları varlıklara ve hareketlere karşılık olma özelliklerini göz önünde tutmalı ve sözcükleri statik olarak, tek başlarına ele aldığımızda;

- A) AD: Canlı ya da cansız somut ya da soyut varlıklara dilde karşılık olan sözcükler
- B) EYLEM: Varlıkların gerçekleştirdikleri ya da varlıklar üzerinde gerçekleştirilen hareketlere dilde karşılık olan sözcükler

olarak sınıflandırmalıyız.

Sözcüğün Dilsel Görevleri

Krueger' ın özel olarak Çuvaşça ve Grønbech' in Türkçe için söylediklerinden yola çıkarak Türkçede sözcüklerin iki ana türü olduğu söylenebilir. Bunun dışındaki önad, adil, belirteç ilgeç gibi sözcükler ise ancak kullanımlardan ortaya çıkan görevlerdir.

Görev; 'yapılacak, yapılan iş, işlev, fonksiyon' olarak basitçe tanımlanabilir.

- a) ADIL: Bir adın, başka bir adın yerine geçmesi görevi.
- b) ÖNAD: Bir adın, bir başka adın nitelik ve niceliğini bildirme görevi.
- c) BELİRTEÇ: Bir eylemin nitelik ya da niceliğini, bir adın bildirmesi görevi.
- d) İLGEÇ: Bir adın, kendisinden önceki bir sözcükle anlam ilişkisi kurma görevi.
- e) BAĞLAÇ: Bir adın, sözcükleri ya da tümceleri bağlaması görevi.
- f) ÜNLEM: Duygu ve seslenme görevi.¹⁹

Böylece görülebilir ki Türkçede 'ad'lar tümcede, kendilerinden önceki ya sonraki sözcüklerle ilişkiye girerek görev kazanırlar. Bunlar da sözcüğün türleri değil; görevleri olarak anlaşılmalı ve sınıflandırma bu şekilde yapılmalıdır.

Çalışmamızda verdiğimiz örnekler ve benzerleri daha etraflıca gözden geçirildiğinde Türkçedeki bir sözcüğün tek başınayken ne sıfat ne zarf ne de ilgeç olarak sınıflandırılmayacağını

¹⁸ www.tdk.gov.tr.

¹⁹ Daha geniş bilgi için bk. Feyza Hepçilingirler. Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.

göstermektedir. Bugüne kadar yapılmış tasnif çalışmalarında örnek alınan yabancı dillerin dilbilgilerinin bizi bu konuda çelişkiye ve çıkmaza soktuğu açıktır; çünkü Hint- Avrupa dillerinde sözcüklerin görevleri ve türleri biçimbilgisel olarak kolayca ayırt edilebilmektedirler. Bu biçimbilgisel farklılıklar sözcüklerin türler olarak sınıflandırılmasında adı geçen dillerde kolaylık sağlamaktadır. Sözcükler görev kazanırlarken aynı zamanda biçimde değiştirmektedirler ki bu da yeni, başka sözlükbirimler oluşturmak demektir. Ancak Türkçede durum böyle değildir. Bütün dillerde derin yapılar aynıdır; yani bütün dillerde belirteçler eylemleri niteleyen sözcüklerdir ya da önadlar adları niteleyen sözcüklerdir. Fakat diller birbirlerinden yüzey yapıları bakımından ayrılırlar. Bu çıkmazdan kurtulabilmenin tek yolu Türk dilinin kendi yüzey yapısını temel alacak çalışmaların yapılmasıdır. Yani önadı, belirteci Türkçenin yüzey yapı özelliklerine göre tür olarak değil; görev olarak adlandırmayı tercih etmek doğru olacaktır.

Bugüne kadar yapılan tasniflerin hem ilk hem orta hem de yükseköğretimde öğrenciler ve öğretmenler için bir faydası olmadığı açıkça ortadadır. Tür ve görev ayrımı ortaya konularak yapılacak ve ilişkilerin gösterildiği bir tasnif, hem öğrencilerin hem öğretmenlerin hem de araştırmacıların karşılaştığı sorunları çözecektir. Bu amaçla yapılacak tüm çalışmalar, varılacak her sonuç bugün kullanılan ders kitaplarına, her seviyedeki dilbilgisi kitabına yansıtılmalıdır. Bu bir görevdir. Kendi dilini öğrenemeyen, kendi dilini kullanarak düşüncelerini ifade edemeyen kuşakların yetiştirilmesine ancak bu şekilde engel olunabilir.

Ayrıca bugün kabul edilen sınıflandırma sisteminin bir başka yansıması da sözlüklerimizdir. Sözlüklerimizde sözcükler 'sıfat, zarf, isim, fiil...' gibi şekillerde etiketlenmektedir; ancak madde başında sıfat olarak etiketlenen sözcüğün ikinci ya da üçüncü anlamlarında 'isim' olarak etiketlendiğini de görmekteyiz. Eğer sınıflandırma, bilginin mantıklı olarak düzenlenmesi ise 'sıfat'ın değil 'isim'in madde başı olması gerekmez mi? Çünkü 'önad'lar hep 'ad'ların alt başlığı olarak sınıflandırılmazlar mı? Aslında bu sorun da sözcüklerin madde başlarında 'ad' ya da 'eylem' olarak etiketlenmesi ve daha sonra 'önad', 'belirteç' vs. olarak kullanımlarının örneklendirilmesi bilimsel bilginin sınıflandırılması ilkelerine daha uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan. Sözcük Türleri (Neşe Atabay, İbrahim Kutluk, Sevgi Özel), Ankara 1983.

Aristoteles. Poetika, Çev. İsmail Tunalı, 6. baskı, Remzi Yayınları, İstanbul 1995.

Aristoteles. Retorik, Çev. Mehmet H. Doğan, 8. baskı, YKY, İstanbul 2006.

- Dilaçar, A. Dil, Diller ve Dilcilik, TDK Yayınları, Ankara 1968.
- Dionysios Thraks. Gramer Sanatı, Çev. Eyüp Çoraklı, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2006.
- Grønbech, Kaare. Türkçenin Yapısı, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr.
- Hepçilingirler, Feyza. Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.
- Korkmaz, Zeynep. “Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Günümüzdeki Durumu”, V. Türk Kültürü Kongresi, Cilt I, 2005 (Dil), 17–21 Aralık 2002, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005.
- Krueger, John R. Chuvash Manual (Introduction, Grammar, Reader and Vocabulary), Indiana University Publications Uralic and Altaic Series Vol. 7, Indiana 1961.
- Ross, W. D. Aristoteles (Hayatı ve Eserleri, Mantık, Doğa Felsefesi, Biyoloji Psikoloji, Metafizik, Etik, Politika, Retorik ve Poetika, Çev. Prof. Dr. Ahmet Aslan, İzmir 1993.
- Sir Gerard Clauson. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenthth Century Turkish, Oxford 1972.
- Turkic Language, Edited by Lars Johanson and Éva Á. Csató, Routledge 1998.
- Uzun, Engin. Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar, İstanbul 2004.